

Edi Šelhaus

(15. avgust 1919–6. marec 2011)

Edi Šelhaus, legenda slovenskega fotoreporterstva, je na svoji življenjski poti s fotoaparatom obeležil najpomembnejše dogodke slovenske zgodovine v 20. stoletju oziroma od druge svetovne vojne dalje. Vseskozi je ljubil življenje in fotografijo. Malo je fotoreporterjev kronistov, ki so v svojem življenju posneli tolikšno število posnetkov kot Edi Šelhaus. Že med drugo svetovno vojno pa vse do konca svoje življenjske poti je zavestno in neutrudno beležil številne dogodke in ljudi. Povsod je bil zraven kot nekakšen slovenski Robert Capa. Njegov fotoreporterski opus pomembno dopolnjuje slovensko novejšo zgodovino. Upravičeno lahko sodimo, da je Edi Šelhaus najvidnejši slovenski fotokronist 20. stoletja.

Sašo Kovačič: Edi Šelhaus (Muzej novejše zgodovine Slovenije, 2000).

Rojen je bil 15. avgusta 1919 v Podkraju nad Vipavo. Njegov oče Janko Šelhaus, rojen leta 1884, se je izučil za popotnega fotografa. Ženo Julijano, poročil se je leta 1918, je uvedel v skrivnost fotografskega poklica in Ediju je bilo fotografiranje položeno dobresedno v zibelko. Do 5 leta starosti je Edi z družino živel v Trstu; leta 1924 pa sta ga starša skupaj s starejšim bratom Jankom poslala na šolanje v Šentvid v Ljubljani. Zaradi vse večjega fašističnega nasilja sta se leta 1930 tudi Edijeva starša odločila, da se družina preseli v Jugoslavijo. Kmalu nato pa se je njuna pot razšla; oče je izbral Zagreb, kjer je odprl atelje Foto Jadran, mama pa se je odločila za Škofjo Loko.

Ko je Edi v Šentvidu obiskoval Škofijsko gimnazijo, je hudo zbolel in je moral s šolanjem prenehati. Ko je ozdravel sta se starša odločila, da bo fotograf. Kaj je mislil o tej njuni odločitvi, ga nista niti vprašala. Bilo je pač naravno, da eden od otrok nadaljuje poklic svojih staršev. Tako je postal vajenec pri mami v Škofji Loki.¹ Veliko je delal v temnici in zanj, ki ni imel obstanka, je bilo najnapornejše retuširanje. Znanja je pridobival tudi pri očetu v Zagrebu, kjer je imel ta zaposlene odlične retušerje. Retuširanje je bilo garaško delo, saj je kot štirinajstleten fant pred »retuširpultom«, pokrit s črnim platnom, retuširal šest do osem ur na dan. Zato ni

¹ Dejan Vončina: Intervju : fotoreporter Edi Šelhaus od Trsta do Trsta. V: Fotografija, 2000, št. 11 (dalje Vončina, Intervju).

čudno, da je vzljubil fotoreportersko delo na terenu.² Na to, da je bil po duši fotoreporter kaže tudi dogodek, ko je v tridesetih letih 20. stoletja zagorel mamin atelje v Škofji Loki je Edi, namesto da bi pomagal gasiti ogenj, vzel v roke fotoaparater in začel snemati.

Imel je dvanajst let, toliko kot birmanka, ki jo je moral fotografirati zaradi odsotnosti matere. Pri materi, ki je bila odlična portretistka v Škofji Loki in je kmalu preseгла svojega učitelja, moža, si je izostril oko za mojstrsko ujete portrete, po očetu pa pridobil nagnjenje do fotoreporterske dinamične fotografije. Janko Šelhaus je namreč še pred prvo svetovno vojno kot popotni fotograf snemal številne dogodke po Istri. Obe omenjeni lastnosti je Edi uspešno združil v partizanih leta 1944. Takrat je bil srečen, da je imel fotoaparater, filme in predvsem svobodo pri izbiri motivov. Šele tedaj je lahko uporabil vso nakopičeno energijo, znanje in zavestno postal »leteči« partizanski fotoreporter.³

To je postal bolj ali manj po naključju. Ko je leta 1944 ranjen čakal na partizanskem letališču Podzemelj blizu Črnomlja na prevoz v Bari, ga je odkril France Brenk. Namesto v Italijo ga je napotil v nastajajočo zaledno fotosekcijo SNOS v Črnomlju. V temnici se je seznanil z vodjo fotosekcije Franjom Veselkom. Ta je, po Šelhausovih besedah, pripomogel, da so se njegove fotografije ohranile, saj je z dodatnim izpiranjem in fiksiranjem filmov pripomogel, da so se njegovi številni posnetki ohranili do današnjih dni. V temnici fotosekcije ni dolgo zdržal, hotel je iti ven na teren. Kmalu je dobil fotoaparater, da je lahko po svoji presoji na osvobojenih in polosvobojenih krajih posnel na stotine prizorov o življenju partizanske vojske v zaledju. Najbolj izstopajo portreti otrok begunčkov, pionirčkov šolarjev, prevozi ranjencev, dragocena zavezniška pomoč iz zraka in posnetki rešenih in padlih zavezniških pilotov ter njihovih letal. Upoštevanje vredne so njegove fotografije osvobojanja Trsta in dokumentarno dragoceni posnetki z razglasitve vlade v Ajdovščini 5. maja 1945.

Begunček, ki se je s preostalimi begunci pred ustaškim nasiljem pripeljal s tovornjaki iz Hrvaške, Črnomelj, marec 1945 (Muzej novejše zgodovine Slovenije).

² Edi Šelhaus: Fotoreporter. Ljubljana 1982.

³ Franc Fabec, Dejan Vončina: Slovenska odporniška fotografija 1941–1945. Ljubljana 2005.

Z manifestacije Heimattienstovcev v Celovcu leta 1974. Fotografija je bila objavljena v domačih in tujih časopisih (Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

Svoje izkušnje »letečega« fotoreporterja je po drugi svetovni vojni nadgradil kot fotoreporter in snemalec z dramatičnimi posnetki nemirnega Trsta, ki je bil zaradi bližajoče se hladne vojne in delitve ozemlja Primorske na cono A in B nevralgična točka svetovne politike. To je bila prava šola dinamične fotografije, saj je po vojni v Jugoslaviji prevladovala statična in nekritična fotografija. Trst, je Šelhausu že od nekdaj privlačil s svojo multikulturnostjo, močno slovensko prisotnostjo, in raznolikostjo. Bil mu je drugi dom.⁴

V Trstu je imel v tedanjih političnih razmerah za delo težke pogoje. Pri snemanju boja za pravične meje je bil v spopadih s policijo večkrat pretepen in zaprt. Iz tega obdobja je zgovoren dopis filmskega podjetja iz Ljubljane, v katerem ga sprašujejo, zakaj že več dni ni poslal reportaže iz vročega Trsta. Vzrokov je takrat bilo več: razbita kamera, zapor ali bolnišnica. Po Edijevi zaslugi je danes ohranjeno tisoče metrov filmskega traku o dramatičnih poveljskih dogodkih v Trstu. Žal so ti posnetki v Arhivu filmskih novosti v Beogradu, zato upamo, da bodo nekoč presneti in dosegljivi tudi pri nas, saj osvetljujejo pomemben del slovenske zgodovine.

Svoje nakopičeno znanje je nato koristno uporabil kot dolgoletni fotoreporter časnikov *Ljudska pravica* in *Delo*. Fotografiral je bojevanje Slovencev za nacionalne pravice v Italiji in Avstriji.⁵ Usoda Slovencev v zamejstvu ga je še vedno zanimala, zato je tudi kot upokojenec v nemirnih sedemdesetih letih spremljal boj Slovencev na avstrijskem Koroškem za narodnostno in kulturno ohranitev. Kot prej v Trstu je tudi tokrat čutil, da lahko vsaj s fotoaparatom pomaga v boju proti nasilju nad našo

⁴ Vončina, Intervju.

⁵ Prav tam.

manjšino. Ena največkrat objavljenih fotografij v Sloveniji in celotni Jugoslaviji je bil transparent ob zborovanju Heimatdiensta v Celovcu z zgovornim napisom: »Najhujši strup – slovenska gimnazija v Celovcu«.

Zelo je užival pri raziskovanju usod rešenih zavezniških letalcev. Bil je tudi pisec številnih zgodb o njih. Največje zadoščenje mu je bilo, če je uspel najti in nato spraviti pred objektiv rešenega zavezniškega letalca in njegove rešitelje. To mu je večkrat tudi uspelo.⁶

Če se pri njegovem občutenem povzemanju različnih življenjskih usod kaže njegova čustvena, poetična plat, pa je bilo na področju poklicne fotografije povsem drugače. V ospredju je bil predvsem boj za preživetje oziroma kako posneti čim bolj poveden in unikaten prizor. Edijeva poklicna usmeritev je bila pred družino. Ni imel sreče v zakonu, zato je potrditve iskal v fotografiranju. Bil je popolnoma predan svojemu poklicu. »Bil je izjemno delaven, pravi fotoreporter z dušo in telesom. Najpomembneje mu je bilo posneti dobro fotografijo. Nekateri so namreč lagodni, nočejo se pretegniti, on pa je naredil vse, da je prišel do dobrega posnetka. Nekoč je prišel na uredniški kolegij, na mizo pred salonske novinarje vrgel umazane hlače, umazane čevlje, umazano opremo in jim tako pokazal, kako zahteven je fotoreporterjev posel. Opravljal ga je resno in predano,« je povedal o Šelhausovem delu in njegovi delovni vnemi fotograf Joco Žnidaršič, ki ga je nasledil pri Delu.⁷

Povedna je tudi Edijeva ocena o delu slovenskih fotoreporterjev, ki jo je dal v intervjuju za revijo Fotografija leta 2000: »Lahko rečem, da so fotografije današnjih slovenskih fotoreporterjev na evropskem nivoju. Fotografije so tako povedne, vsebinske, da velikokrat skoraj ne potrebujejo podpisa. Ko pregledujejo časopis, le redki pomislijo, da je za marsikatero objavljeno fotografijo potrebno veliko truda, iznajdljivosti in požrtvovalnosti. Fotografija v glavnem ne laže, čeprav lahko z njo manipulirajo. V vojni za Slovenijo leta 1991 so slovenski fotoreporterji opravili veliko delo in tako prispevali k osamosvojitvi Slovenije. Spoštujem današnjo generacijo fotoreporterjev.«⁸ In

Legendarni trobentač Louis Armstrong, Gospodarsko razstavišče v Ljubljani, 1. aprila 1959 (Muzej novejše zgodovine Slovenije).

⁶ Prav tam.

⁷ Andraž Gombač: Svet v njegovih očeh. V: Primorske novice, 11. 3. 2011.

⁸ Vončina, Intervju.

še dodal: »Vsem mladim fotoreporterjem polagam na srce, naj si po opravljenem delu vzamejo ne glede na naglico toliko časa, da svoje posnete fotografije sproti dokumentirajo. Sam se žal nisem držal tega načela, tako da imam tisoče in tisoče posnetkov in fotografij, ki niso bile sprotno dokumentirane, in le upam lahko, da ne bodo šle v pozabo. Zaradi tega večkrat nimam mirnega spanca. Vsaka fotografija, naj je še tako povedna, mora imeti svoj opis za zgodovino.«⁹

Edi Šelhaus se je zavedal, da so njegovi posnetki in zgodbe pomemben del slovenske novejšje zgodovine in pomemben zgodovinski spomin za prihodnje rodove, zato je leta 2000 Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani podaril svoj povojni opus. Velik del njegovih fotografij je brez popolnih podatkov ali pa brez vseh podatkov. Zato jih je skrbnica njegovega podarjenega slikovnega gradiva Jožica Šparovec neutrudno in vztrajno tudi z njegovo pomočjo in pisnimi viri dokumentirala. Od skupno ocenjenih 150.000 posnetkov, ki so na Edijevo željo postopoma prihajali v muzej, velik del še v letu 2011, je še več kot 50.000 neobdelanih. Po njeni zaslugi je bilo v zadnjih letih postavljeno precejšnje število razstav z različno vsebino: *Fotozgodbe Edija Šelhausa (2001)*, *Fotohumor Edija Šelhausa (2006/2007)*, *Šmarnogorski razgledi (2007, 2008)*, *Tudi živali so del našega življenja (2007–2009)*, *Glasbeni svet 60-tih – ob Edijevi 90-letnici (2009)* in *spomin-ska razstava Edi Šelhaus 1919–2011*.

Edijevo delovanje je bilo ujeto v vrtnec življenjskih zgodb, ki so mu bile najbolj pri srcu.

V ospredju so bile zgodbe, ki prikazujejo najbolj usodne in najtežje trenutke v življenju slovenskega naroda in slovenskega človeka v matični domovini in zamejstvu. To so med drugimi zgodbe iz prvih povojnih let v Trstu, o boju koroških Slovencev za svoje pravice, usodah rešenih zavezniških letalcev in o osamosvojitvi Slovenije. Na drugi strani pa so fotozgodbe, ki kažejo velik razpon Edijevega delovanja: posnetki živali, šport, fotohumor, ki je izhajal v Pavlihi, nekaj portretnih zgodb znanih osebnosti itd. Značilno za njegove fotozgodbe je bilo, da so povedne in polne človečnosti.¹⁰

Gre za uspešen vizualni spoj fotografije z zgodovinskim dogajanjem, ki jasno in odločno ponazarja dogodke za udeležence dogodkov kot tudi za mlajše rodove. V tej zvrsti avtorske fotografije je bil Edi izredno močan in sugestiven, saj so te njegove fotozgodbe kar potegnile vase s svojo raznolikostjo in nadčasovnostjo. Njegov pristop do fotografije in fotografiranja je bil celovit, saj so ga zanimale vse pore življenja: od kulture, politike, športa, zgodovine in vsakdanjega življenja do živalskega sveta itd. Njegova fotografija ni samo dokumentarnopričevalna, temveč tudi umetniška in socialna. Verjetno je edini v slovenskem prostoru, ki je ne glede na naravo fotoreporterskega dela zavestno spremljal različne ljudi in njihove usode skozi čas.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Dejan Vončina: Portreti in dokumentarna fotografija. V: Večer, 4. 8. 2001.

Ena od znanih fotografij Edija Šelhausa na temo foto humorja, objavljena s humornim podnapisom tudi v reviji Pavliha dne 14. 6. 1976: »V čigavih rokah bodo pa grablje in metle?«. Ljubljana, okrog 1970 (Muzej novejša zgodovine Slovenije)

Edi Šelhaus je bil humanist in človekoljub. Imel je imel izostren čut za socialne in nacionalne krivice. To kažejo tudi motivi njegovih fotografij. Že med drugo svetovno vojno izstopajo mojstrski in pretresljivi posnetki otrok, vojnih sirot, evakuacije ranjencev, beguncev in povratnikov iz koncentracijskega taborišča na Rabu, po vojni pa dokumentarni posnetki trdega boja za socialne in nacionalne pravice Slovencev na Tržaškem in Koroškem v Avstriji, spremljanje tragičnih usod kolegov fotoreporterjev, novinarjev in snemalcev med osamosvojitveno vojno v Sloveniji leta 1991, v Jugoslaviji in v svetu (Somalija). V zavzemanju za sočloveka in njegove temeljne pravice je bil oster kritik nasilja in vojne. Ljubil je življenje¹¹ in bil je večni optimist.

Njegove številne fotografije, reportaže in prispevki so bili objavljeni v mnogih časopisih, revijah, monografijah in drugih publikacijah ter razstavah doma in po svetu. Svoje fotografije je razstavljal doma in v tujini in prejel več pomembnih nagrad, med njimi Petkovo (1973) in Tomšičevo nagrado za življenjsko delo (1979), za svoje filmsko delo, za prispevke na Tržaškem, pa v Gorici v Italiji nagrado Darka Bratine (2005).¹²

¹¹ Na moje vprašanje pred tremi leti, kako ste kaj, je odgovoril: »Vse me boli in špika, torej še živim!«

¹² Jožica Šparovec, povzetele življenjske zgodbe Edija Šelhausa na zavihku ovitka knjige. V: Edi Šelhaus: Fotoreporterjev obračun. Ljubljana 2010.

Postavljanje začasne meje med Italijo in Jugoslavijo, 1947 (Muzej novejšje zgodovine Slovenije)

V prihodnosti v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani načrtujejo obsežno Šelhausovo pregledno razstavo s katalogom in monografijo o celotnem opusu iz njegovih muzejskih zbirk.¹³ Vsekakor je fotografski opus Edija Šelhausa pomemben zgodovinski vir in Edijeve stotinke so del zgodovine.

Dejan Vončina

¹³ Vladimir Jerman: Fotoreporter Edi po smrti v muzej. V: Slovenske novice – Tedenska tribuna 14. 4. 2011.